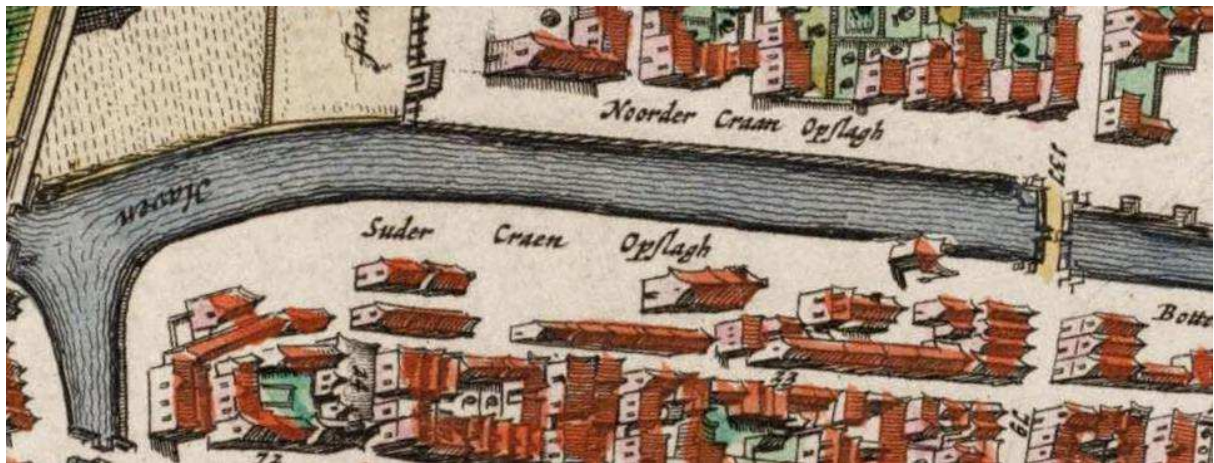

B. D. Poppen

Transcriptie van de

Ordonnantie op de Accys van de Kraane en desselfs geregtigheid in de stad Groningen

Op beide tekeningen is de Noorderhaven te zien, met aan weerszijden de kaden voor de 'Craen Opslag'. Aan de zuidzijde staat de kraan (Groeninga - Atlas_van_Loon).

Vanaf de dertiende eeuw werden in grote steden met een haven en veel scheepvaartverkeer hijskranen gebouwd om de grote en zware goederen in een uit het schip te takelen. Het eerste type was een kraan met een enkele of een dubbele tredmolen, waarbij de hijs in beweging werd gezet door lopende mannen.

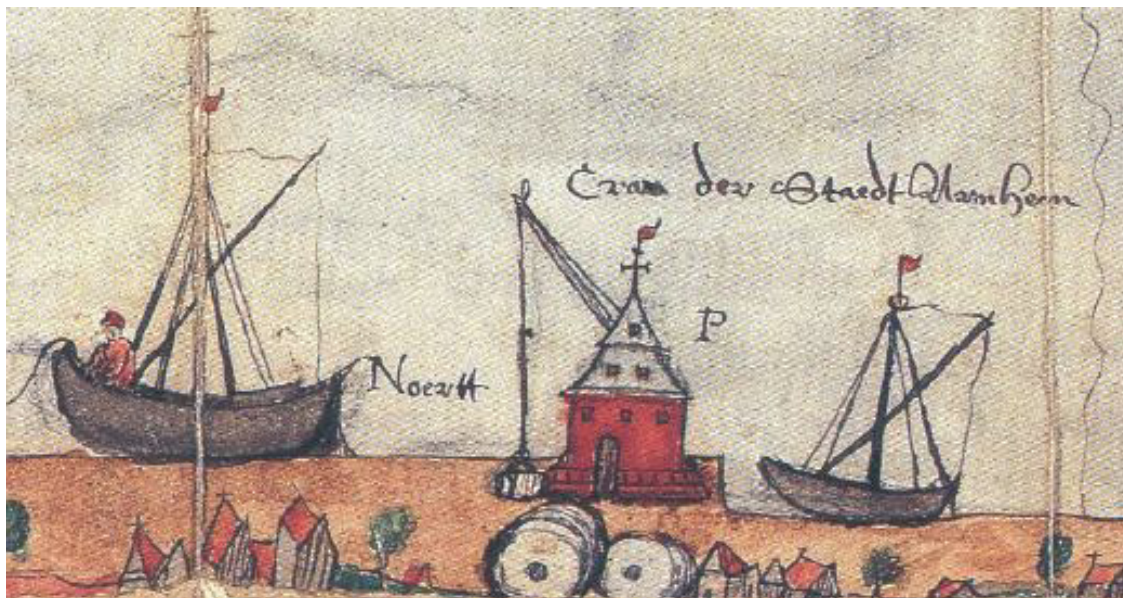
De havenkraan te Arnhem rond 1650.

Tekening van een plattegrond van J. Blaeu.

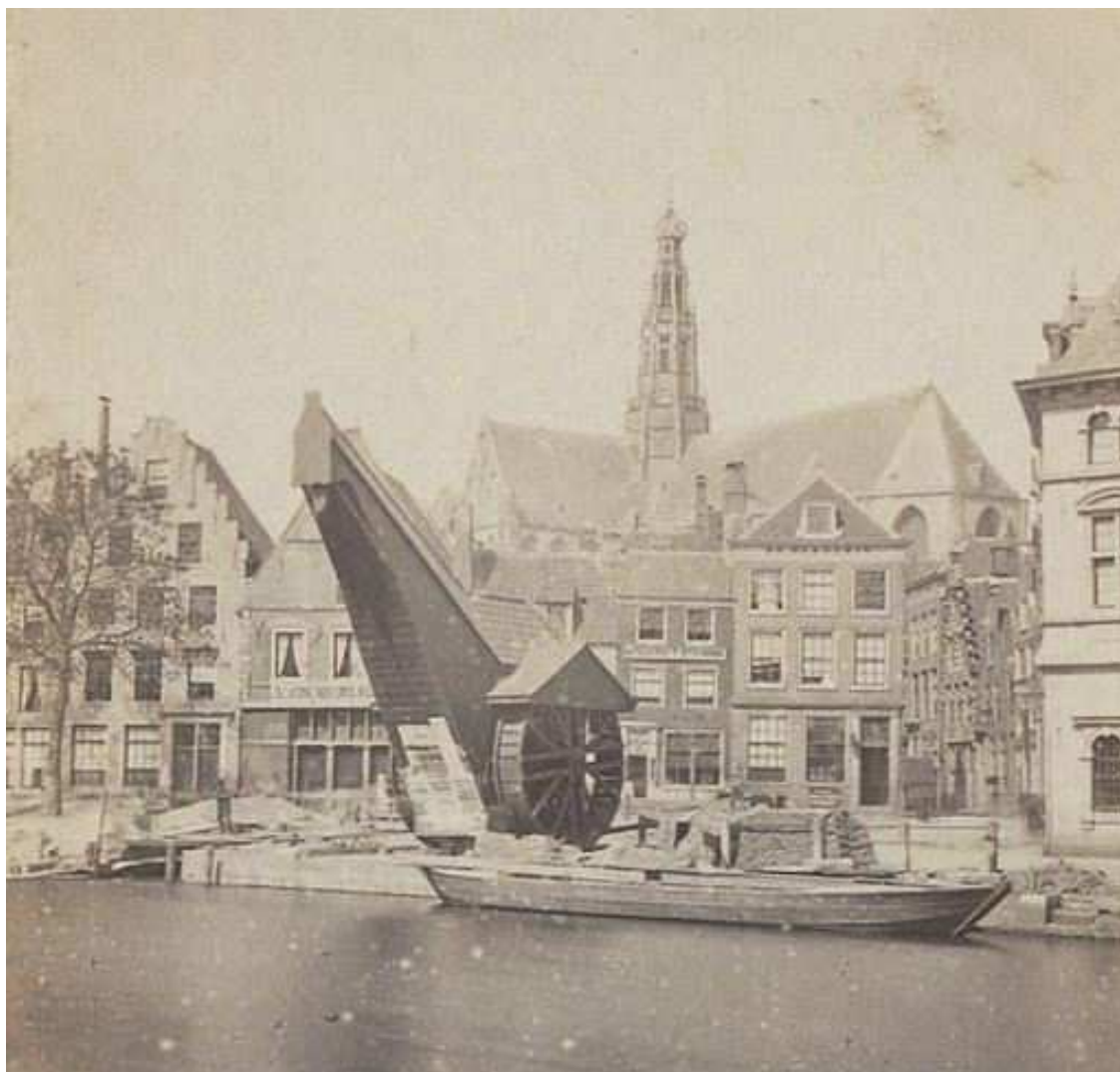
Het mechanisme bleef tot het laatste kwart van de achttiende eeuw vrijwel gelijk. Uitwendig waren er meerdere varianten, zo werden kranen aanvankelijk in een houten gebouw ingericht. Later werd vaker een gemetseld rond of vierkant gebouw met dikke muren opgericht, waardoor de kraan stabiel was en meer gewicht kon verwerken. De kap op het gebouw kon met de giek gedraaid worden. In het gebouw bevonden zich veelal twee tredmolens. Deze tredmolens hadden een doorsnee van ongeveer vijf meter, waarin meerdere mannen tegelijkertijd konden lopen. Via de giek en de overbrenging konden de zware goederen, zoals wijntonnen, molenstenen in en uit de schepen worden gehesen.

De kraan zelf werd bediend door wippers of kraanheffers en in de tredmolen van de kraan liepen de zogenaamde kraankinderen die de molen in beweging brachten. Dit waren geen kinderen, maar volwassen mannen. Allen vielen onder de verantwoordelijkheid van de kraanmeester.

Havenkraan ca 1574 Craen der staedt Arnhem.

*De hijskraan op het Slepershoofd, bij de Damstraat. Foto 1865
Fotograaf: Adolphe Braun.*

De stadskraan te Utrecht omstreeks 1800; deze stond er van 1402 tot 1837.

De kraan werd bediend door ‘kraankinderen’. Dit waren mannen die in een groot rad in de kraan liepen om het touw van de hijskraan in beweging te brengen. Kraankinderen betekent in dit verband knechten van de kraan. Dat waren meestal volwassen mannen, maar als ze sterk genoeg waren deden ook kinderen dit werk.

De Koppelpoort te Amersfoort kon worden gesloten door middel van een dubbele tredmolen en een hijsas. Hiermee werd een schot op en neer gehesen, zodat het water van de stad kon worden afgesloten. Dit gebeurde bij zonsopkomst en zonsondergang door ‘raddraaiers’, de gevangenen van de stad. In totaal gingen twaalf man per keer in het rad staan. Deze tussen 1380 en 1425 gebouwde tredmolen functioneert nog steeds en is te bezoeken.

Foto Bert - <https://www.flickr.com/photos/22746515@N02/2770034815/>, CC BY 2.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=11420059>

Detail uit een schilderij van de stad Zwolle omstreeks 1580, met de Hanse tredmolenkraan en standermolen op het Rodetorenplein. De rechterfoto toont een kleine reconstructie.

Een tekening van de haven te Middelburg in 1687, met een tredmolenkraan die aan weerszijden de beschutte tredraderen heeft.

De havenkraan te Breda voor het lossen en laden van goederen die per schip vervoerd werden, stond vanaf 1350 tot 1864 aan de havenkade, op de hoek van de Vismarktstraat en de huidige Kraanstraat.

Gent - de Lieve Kaai met de stenen brug.

Een middeleeuwse afbeelding van Simon Bening, (miniatuur geschilderd op perkament) met de Brugse stadskraan, ca. 1520, in een gebedenboek met Vlaamse kalender.

De kraan van Brugge was (in 1479) een tredmolenkraan van het type standerdmolen, volledig gesloten, met tredraderen aan de buitenzijde, die overdekt waren.

In het kader van 'Brugge 2002, Culturele Hoofdstad van Europa' is de kraan op ware grootte gereconstrueerd.

De kraan is 8,5 meter hoog, 6,05 meter breed, 9,70 meter diep en heeft een draaicirkel met een diameter van 5,80 meter.

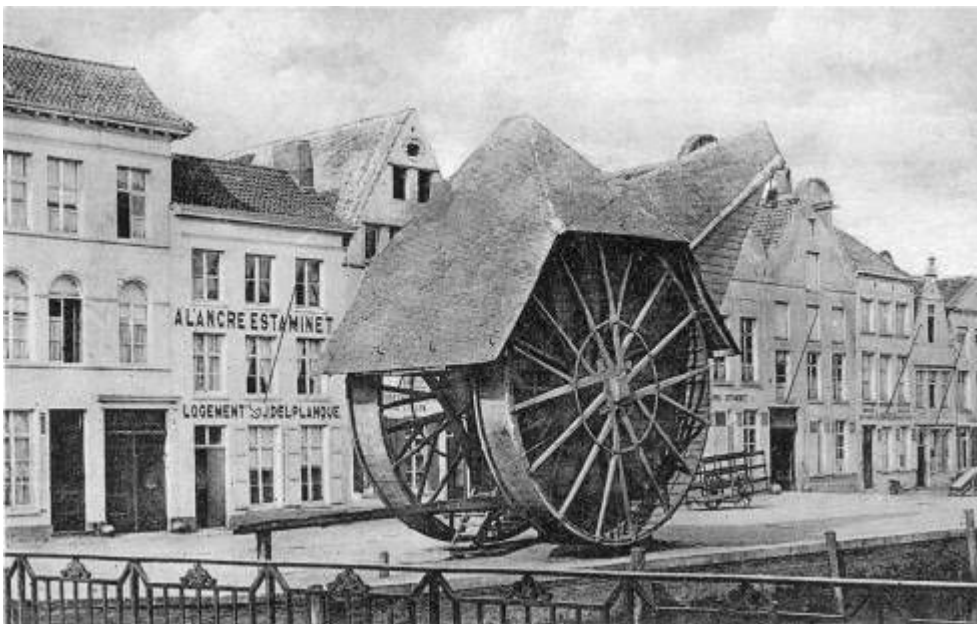
Hij weegt 5 ton en kan gewichten tot 1 ton tillen. De twee tredwielen hebben een diameter van 4 meter. Voor het takelwerk zijn twee tot vier personen nodig, afhankelijk van de last.

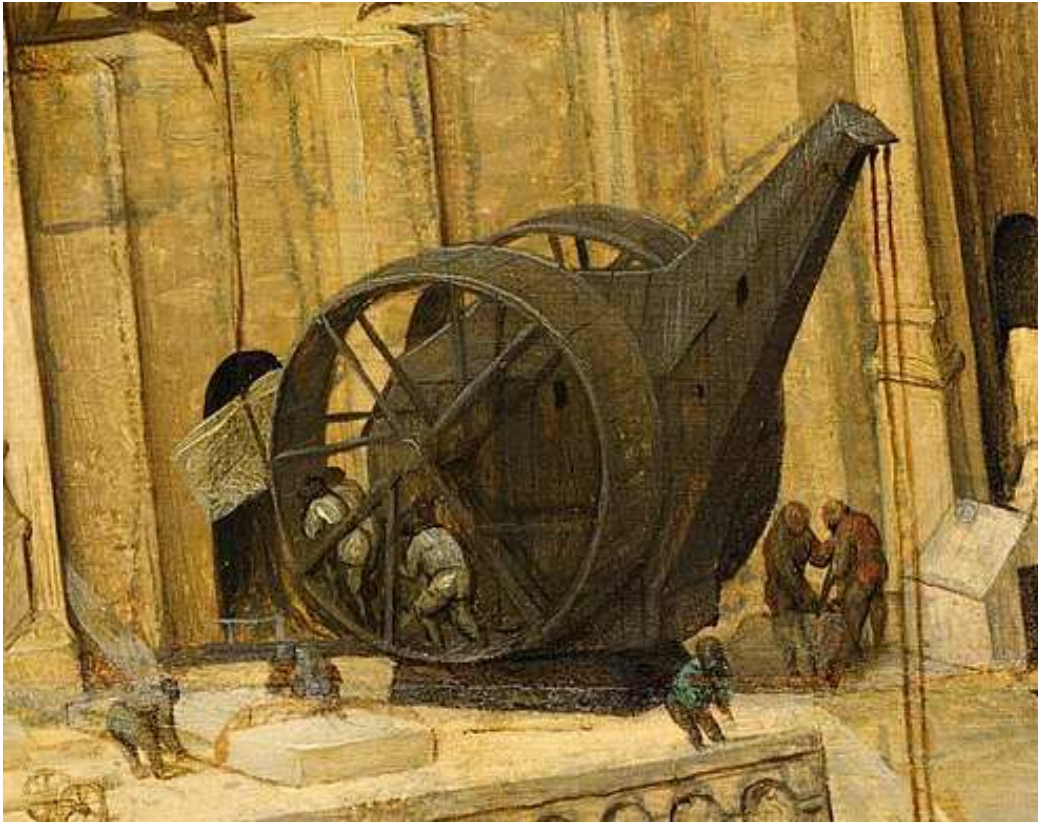

De replica van de tredmolenkraan te Brugge, die in 2000 - 2002 werd gebouwd.

De oude havenkraan met tredraderen aan de Mechelse Haverwerf kort voordat deze oorspronkelijk 15e-eeuwse hijskraan in 1887 werd afgebroken.

*Twee tredmolens.
Details uit het schilderij 'De toren van Babel' van Pieter Bruegel de Oude. 1563*

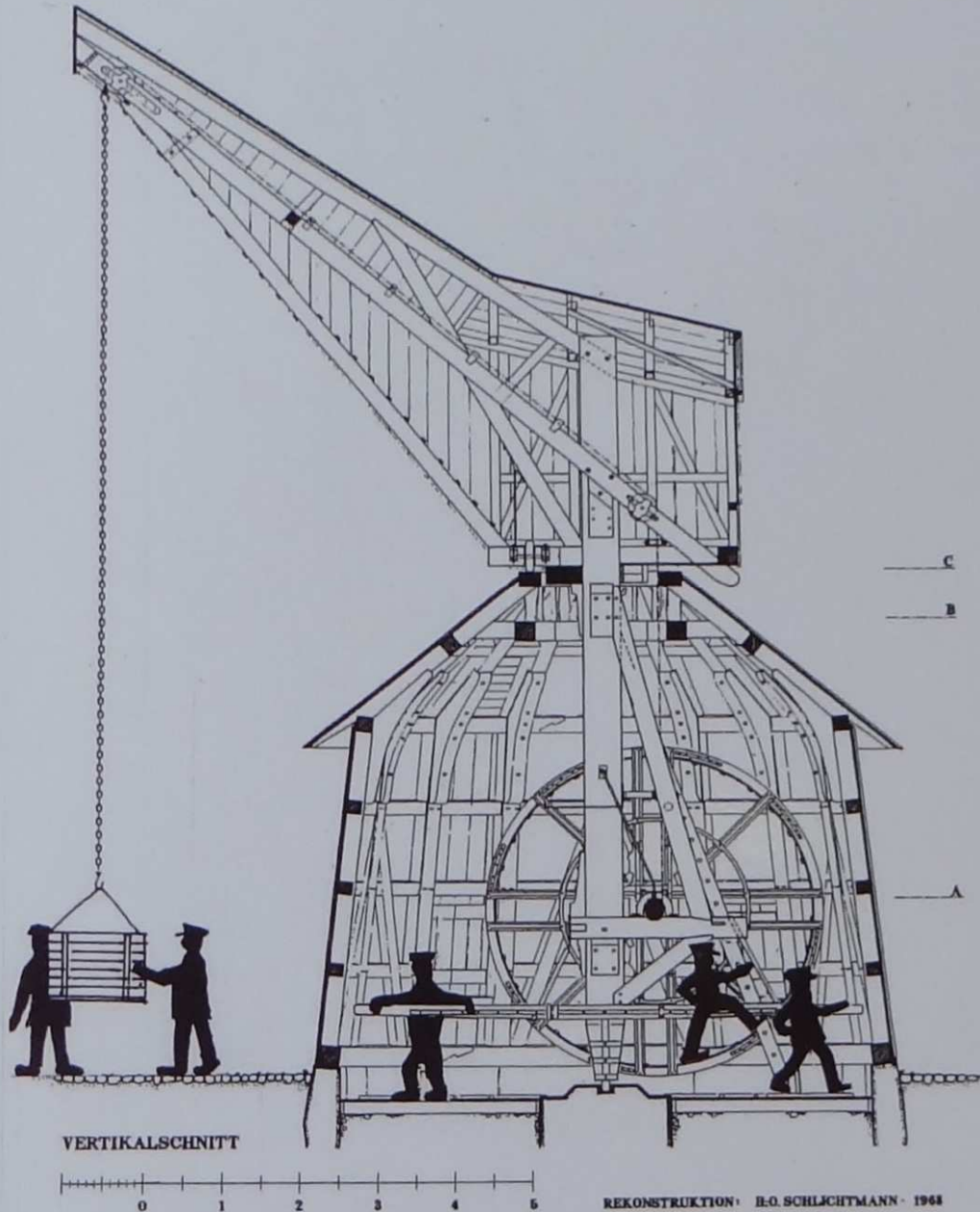

De gereconstrueerde havenkraan in het Noord-Duitse stadje Stade, is op zijn originele plek herbouwd, naast de in 1250 aangelegde Hansehaven. De eerste kraan met tredmolen werd in 1337 gebouwd.

Foto auteur 19 april 2014.

Die Geschichte des Holzkrans

*Tekening van de havenkraan in het Noord-Duitse stadje Stade.
Foto auteur 19 april 2014.*

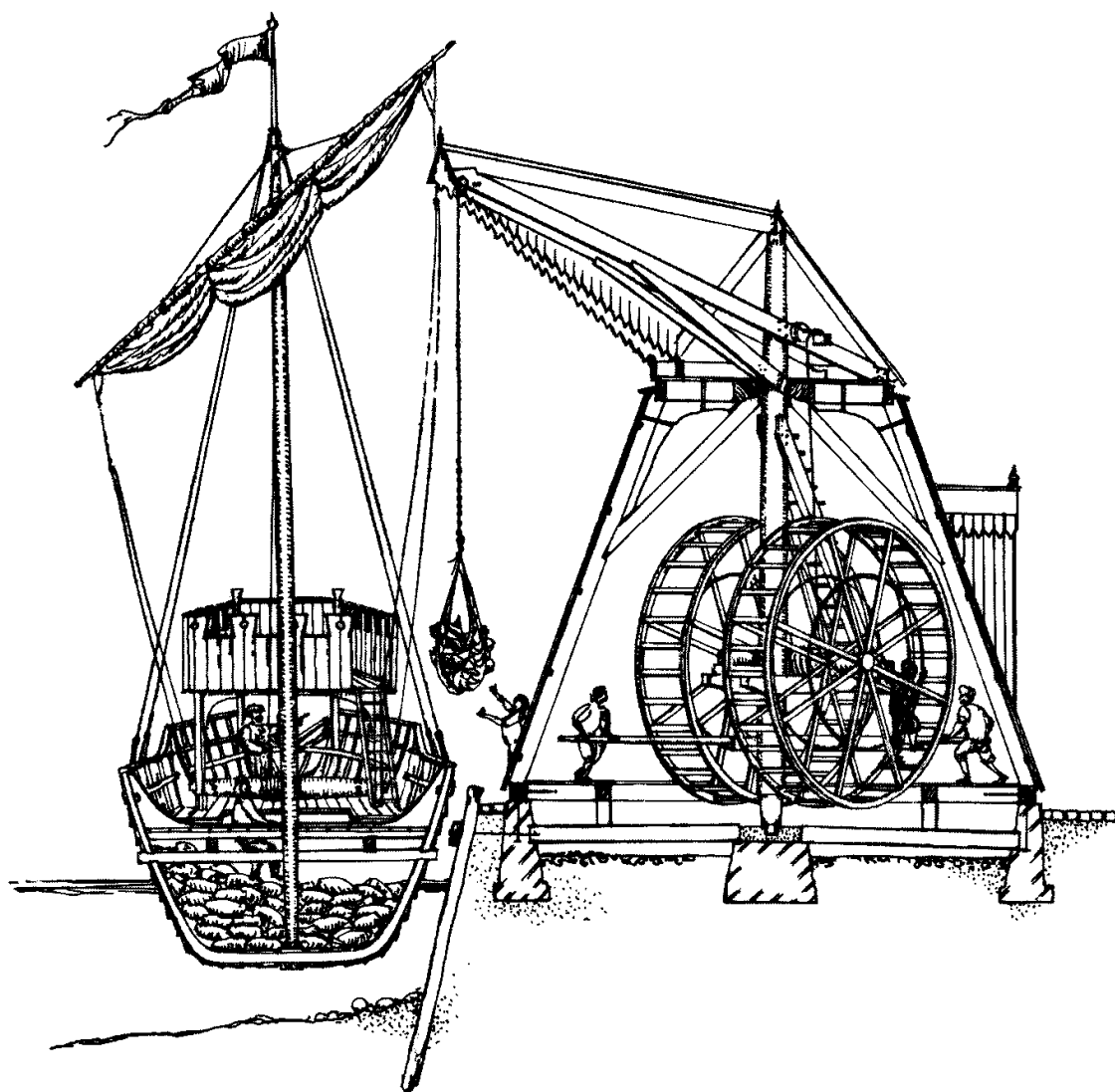
Schon 1337 gibt es einen hölzernen Tretkran an der Ufermauer des Hansehafens. Bei ihm war das Laufrad zum Antrieb des Hebegeschirrs an der Außenseite angebracht. Beim Schwenken des Kranarmes wurde das ganze Gehäuse mitgedreht. Der Schwenkarm war als Treppe ausgebildet. Anfang des 16. Jahrhunderts verlegte man das Tretrad nach innen.

Dieser erste Tretkran fiel 1659 dem großen Stadtbrand zum Opfer. Schon 1661 wurde ein neuer Holzkrane errichtet. Er war 15 Meter hoch. Seine Ausladung betrug 6,50 Meter. Das Hebegeschirr bestand aus Kettenspindeln, die von zwei großen Treträdern mit je 4,40 Metern Durchmesser angetrieben wurden. Zur Bedienung gehörte eine Mannschaft aus zehn bis zwölf Personen. Es waren Krantreter, Kranschwenker und Kranhelfer, die die Lasten an- oder abhakten. Sie lösten sich untereinander ab. Die höchstzulässige Traglast war mit 2,5 Tonnen festgelegt. Bei einer Belastungsprobe soll er sogar 4,1 Tonnen gehoben haben. Dieser Kran erledigte bis 1898 anstandslos seinen Dienst. Dann wurde er abgebrochen, obwohl er keineswegs baufällig war. An seiner Stelle errichtete die Stadt eine runde Männerbedürfnisanstalt.

Im August 1977 konnte der Stader Rotary-Club den hölzernen Tretkran nach Rekonstruktionsplänen des Architekten Hans-Otto Schlichtmann an alter Stelle wieder aufbauen. Das Vorhaben gelang, weil die Baudenkmalpflege Zuschüsse gewährte und viele Firmen und Bürger Geld und Material stifteten. Das Pionierbataillon 3 der Bundeswehr leistete mit seinem Mobilkran wertvolle Hilfe beim Aufrichten der schweren Bauteile aus Eichenholz.

Die Hebetechnik mit den beiden Treträdern fehlt noch. Seit 1990 dient der Kran als Informationszentrum zur Stader Hafen- und Schiffahrtsgeschichte. Er wirbt für die Wiederschiffbarmachung des im Jahre 1967 abgeschotteten Hansehafens, der sich seit seiner Inbetriebnahme 1250 in Form und Größe nicht verändert hat.

*Informatie over de gereconstrueerde havenkraan in het Noord-Duitse stadje Stade.
Foto auteur 19 april 2014.*

tredmolenkraan zoals gebruikt in de Noorderhaven te Groningen

op één wiel liepen vier man; de kraan kon ruim drie ton tillen

uit de stadsrekening van 1535/36 blijkt dat Lambert van Gronegen
en Peter Buester samen acht stuivers hebben verdiend
omdat zij 'de krane hebben getreden'

*bron: Eb en vloed in Groningen de stad als zeehaven door H. J. de Lange
blz. 41*

2004 - uitgeverij Noordboek

ORDONNANTIE
OP DE
ACCYS
VAN DE
KRAANE
en deffels Geregtigheid
in de Stad
GRONINGEN.

TE GRONINGEN

By JOHANNES BARLINKHOF Stads Boek-
drukker in Heer straat in de Kroon. 1714.

Ordonnantie op de accys van de Kraane en desselfs Gerechtigheid
in de Stad Groningen.

Te Groningen By Johannes Barlinjkhof Stads Boekdrukker
in de Heer straat in de Kroon. 1714.

Poincten en articulen, waar op de H. Heeren Borgemeesteren en de Raadt door
Haar E. E. Heeren Gecommitteerden gedenken by publike Uitmijninge te
perpagten de Accijs van de Stads Kraane en desselfs Gerechtigheid een geheel
jaar lang, beginnende op den eersten Januarii en endigende op den laasten
Decembris luidende als volgt.

I.

De Pagter sal van dese Pagt boven de beloofde Pagt penningen een Stuiver van de Gulden tot
profijt der Stadt betaalen / te weeten / een Halve Stuiver bij het Trekken van dese Pagt / en de
resterende Halve Stuiver / den laasten Junii daer aan volgende.

II.

De Pagter van de Kraane en desselfs Gerechtigheydt sal gehouden wesen in den anvang van
dese Pagt hem selven met sijn Knegten of Meeters in de Raadt te praesenteren, om aldaar an
te loven en te sweren in alles de Lijste van de Verpagtinge gesamentlijk en een jeder in 't
besonder na te komen en te agtervolgen.

III.

De Kraan-meester sal sijn dienst allenthalven vlijtig ende neerstig tot gerijf van de Koopman
waarnemen / en met de Meeters een plaatse ofte huys ordonneren, daar sy dagelijks mogen
gevonden worden / ende versogt zijnde geen verhoog maken en de Liederen te helpen / en
gerijven by poena van drie gulden soo dikwijls af te nemen / als daar over geklaagt sal
worden.

IV.

Sullen niet vermogen boven de taxt van de gehuurde Gerechtigheydt en ge-ordonnerde
arbeidsloon van jemand te exactioneren, ofte meer af nemen / of onge-eyscht ontfangen / by
poena van twalf gulden voor de Kraanmeester / en vier gulden voor de Kraan-knegten / en een
jegelijk dewelke ge-interresseer op desselfs versoek dese Ordonnantie moeten vertonen en
lesen laten.

V.

En wordt voorts verboden alle Nieuwe-jaren / Marie-missen en Bier-gelden / die behoorens
van de Koopluiden afgenomen en gevordert sijn.

VI.

Sullen den eenen soo wel als den anderen ten dienste staan / en na gelegentheyd van neeringe
sal de Kraanmeester haar in minder getal tot accommodatie van de Koopluiden terstont by
Lootinge verdeelen.

VII.

Sullen Ordre stellen op de Uitslag en Inslag van de Waaren / dat deselve by Sonneschijn ofte
Dage nog op hare plaatsen worden gebragt ten eynde alsoo alle Frauden en Ongemakken die
by nagte mogten gebeuren / mogen worden voorgekomen.

VIII.

De Kraan-meester word gelast op alles toe te sien / en voorts tot sijn arbitrage en kennis
gestelt / om sijn knegten / de Meeters / als mede de Tonnedragers te bevelen en gebieden / dat
alles by tijde sonder confusie en onlust werde geffectueert.

IX.

Door de hier onder gestelde Penningen / sal de Kraan-meester een jeder goed gerijf doen / en
sullen de Wijnen en andere Waaren de Kraane subject, uit 't Schip tot op de Slede / en voor de

Deure daar die gekeldert worden / en so voorts op de Stelling tot des Kraan-meesters pericul en nood gebragt worden / by verlies van 't gestelde Loon / sonder eenige de minste Bier-geld te genieten / welker staande nochtans / dat de H. heeren Borgemeesteren ende Raadt de gewoonlijke Kraan-ketten willen eren / blijvende de ordinaris Kraan- en Wip - touwen tot laste van de Accijs - of Kraan-meester / ende by aldien eenige faute ofte ongeluk door de Touwen ofte Netten mogte geschieden / sal de eene helfte van de schade by de Kraan-meester / en de andere helfte by de Kraan-knegten moeten betaalt worden.

X.

De Meeters van alle Waaren sullen be-edigt en onder des Kraan-meesters gehoorsaamheyde staan.

XI.

De Kraan-meester sal hebben te genieten al sulke Gerechtigheid en Gelden / op sodane ordre als hier na volgt.

XII.

Van alle droge Waaren die by het Gewigte verkogt worden / wat naam die ook mogen hebben / ende in wat Gestalte / of op wat Manier die ook worden ingevoerd / het zy Vaaten / Kisten / manden / Baalen / Stukken of Bossen IJser / Rollen Moot / IJsere Platen / &c. alles / niet uitgesondert / sal van jeder hondert pond / tot negen hondert pond inckuis betaalt worden een halve stuiver / wat onder hondert pond is / vrie zijn / en wat over negen hondert pond is / van jeder hondert pond voorts 1 stuiver.

XIII.

Gelijk mede van alle natte Waaren die by het Gewigte worden verkoft / als sijroop / Honig / ende do voorts alle diergelijke wat naam die ook mogen hebben / sal van jeder hondert pond betaaldt worden een halve Stuiver / wat onder hondert pond is / vrie zijn / en wat over negen hondert pond is / van jeder hondert pond voorts 1 stuiver.

XIV.

Van alle andere natte Waaren / wat naam die ook mogen hebben / sal van jeder Aams groote / die sulke Vaaten houden / betaalt worden twee stuiver / ende daar en boven nog een stuiver by aldien jemant deselve begeert gekeldert te hebben.

XV.

Wat onder hondert pont is van natte Waaren die by ponden verkogt worden / of van andere natte Waaren dat minder is als drie Ankers sal vrie zijn van Kraan-Accijs.

XVI.

Van allerley soorte van Zark / Grafsteen / Molensteen / Bloksteen en anders / sal van een stuk van twee Cubicqs Voeten betaalt worden twee stuiver / soo voort van jeder Cubicqs voet meerder een stuiver / maar een Stuk dat onder twee Cubicqs voeten is sal niets behoeven te betalen / ten zy jemandt de Krane evenswel begeerde te gebruiken.

XVII.

De Kraan-meester sal van de West-Indische goederen hebben te genieten als volgt.

Van een Kiste Suiker drie stuiver.

Van een vat Vlees twee stuiver.

Van een vat Spek ofte Tonne Boter een stuiver vier plakken.

Van een Pijpe / Oxhooft / Tonne ofte andere Vaaten Bier een stuiver vier plakken.

Van een Vat Meel / Gorte / Erwt / Boonen een stuiver vier plakken.

Welverstaande dat de Kraan-meester dese goederen sal moeten leveren uyt de Schepen op de Slede / ende van de Slede op de Wal in de Schepen op sijn kosten en pericul.

XVIII.

Indien een Koopman van Buiten Hoppe brengt met Schepen / wagen ofte Karren / daar van is hy schuldig te geven an de Stadts Meesters van elke Mudde twee plakken / so de Hoppe ter instantie van de Kooper ofte Verkooper gemeten wort / maar niet wordende gemeten / sullen de Meeters daar van niet hebben te profijteren.

XIX.

Al het Zout so wel geraffineert als ongeraffineert van Buiten inkomende in Tonnen ofte gestort / sal geen Kraan-Accijs subject sijn / ten zy jemandt de Meeters soude willen gebruiken / wanneer van jeder Tonne vijf plakken voor de Meetinge sal worden vetaalt.

XX.

Van alle Graanen die by de Stadts Geswooren Meeters gemeeten worden / sal de Kraan-meester van jeder Last genieten een stuiver.

XXI.

Ende de Meeters sullen voor haar Arbeydtsloon en Huyre van de Sakken van jeder Last Rogge en Weyte van Buiten inkomende van de Kooper genieten tijn stuivers.

XXII.

Onverkogte Graanen gescheept ofte gesoldert wordende / sal de Eygenaar daar van betaalen voor jeder Last voor Arbeyds-loon en Sakke Huyre tijn stuivers.

XXIII.

Alle Inlandsche Graanen inkomende en gesoldert wordende / sal de Kooper Meet-geldt voor de Last betalen ses stuivers.

XXIV.

Wederom uitgaande en ingescheept wordende te weeten als verkogt sijn / maar anders niet / sal de Kooper voor Meet-geld en Sakke Huir voor jeder Last betalen tijn stuivers / en de Verkooper twee stuivers.

XXIV.

Jemand sijn eigen Sakken willende gebruiken sal 't selve mogen doen / en van de in de drie voorstaande Articulen gementioneerde tijn stuivers Arbeydtsloon en Sakke Huire mogen korten van 't Last twee stuivers / also dan in plaats van tijn stuivers maar agt stuivers sal worden betaalt.

XXV.

Alle van Buiten inkomende Graanen sullen de Meeters op 't Scheeps-Boort leveren / en daar voor van de Verkooper voor Drage-loon genieten 't Last twee stuivers / en voor Bier-geldt een stuiver.

XXVI.

De Borgerye eenige Inlandsche Graanen willende ontvangen sonder de Maate te gebruiken sal een jeder vrye staan.

XXVII.

Van alle Inlandsche Graanen die uit de Schepen worden gemeeten van jeder Mudde een plak / als voor deesen gebruikelijk is geweest / met expresse bedinge nogtans / soo eenige Graanen uyt de Ommelanden alhijr jemand worden toegesonden / die het Koorn in geen Maate begeerde te ontvangen / sal een jeder vrye staan / sonder de maate daar toe te gebruiken laaten / en dit onverbrekelyk te houden / by poena van drie guldens / so dikwijls ter contrarie gedaan word / en de Meeter sulks vorderd.

XXVIII.

Van jeder Tonne Kalk / die door Martens-hoek als ook van Edzke Feddens Kalkwerk buiten Krane-Poorte in de Ommelanden staande / ingevolge en op Conditien, als by Resolutie van den 21. Decembris 1683. is ge-exprimeert, van buiten de Stadt inkomende een plak.

XXIX.

Van Roer-Tol sullen de Vreemde Schippers geven een jeder so veel / als onse Schippers ter Plaatsen daar de Vreemde Schippers wonen / afge-eycht en genomen wordt.

XXX.

Dies sal de Kraan-meester sig informeren mogen / hoe onse Schippers in andere Havens ofte Los-plaatsen getracteert worden.

XXXI.

So jemandt Paarden / Ossen ofte Koeijen begeert met de Kraane uit het Schip / ofte in het Schip geset te hebben sal van een Paerd geven vijf stuivers.

Van een Osse of Koebeest drie stuivers.

XXXII.

Dese voorschreven Waaren worden gemeent alsowel van die te Wagen als te Scheepe komen / edog sal de Stad / als ook de Kerken en Gasthuisen van 't Kraane Geld vrie zijn / mits betalende de Arbeiders haar Loon.

XXXIII.

Sullen alle Schippers en andere Persoonen Kraane Goederen in of op hebbende / deselve binnen 24 uiren pertinentlijk an de Kraan-meester angeven / en voor die tijd geen ontladinge of lastbreekinge der Goederen / so veel Kraanbaar / mogen doen / en de onkundige Schipperen sulke versuimende / sullen voor de eerstemaal worden geexcuseert, dog indien weder bevonden mogten worden contrarie gedaan te hebben / van jeder stuiver die sy andersints de Kraane schuldig zijn / verbreven vier Schellingen of 24 Stuiver ten profijte van de Kraanmeester.

XXXIV.

Goederen sonder Lastbreekinge dese Stad passerende, sullen van 't Kraane-Geld gelibereert zijn.

XXXV.

En sal dit Kraane-Geld alleen reflecteren op sodane Goederen die Buitens-Lands inkomen / en alle Goederen het Kraane-Geld eenmaal hebbende voldaan / sullen het selve niet wederom onderhevig zijn / maar vrie van hier versonden mogen worden / indien jemant de Kraane niet wil gebruiken.

XXXVI.

Niemant sal gehouden wesen de Wippe te gebruiken / dan die sig daar van begeert te bedienen / in welken gevalle sal betaalt worden na proportie als hier boven van 't Kraane-Geld is vermeld / en het Kraane-Geld eenmaal zijnde voldaan / sal jemant met de betalinge van 1 stuiver Wip-Geld kunnen volstaan / sonder onderscheit van groote der Stukken of Vaaten.

XXXVII.

En wert de Wippers geordonneert geen exactien hier omtrent te plegen / ende des door twee Getuigen overtuigt zijnde / by de Heer Praesiderende Borgemeester / sullen vervallen zijn in de breuke van 4 Gulden / te appliceren voor de Klager.

XXXVIII.

Laastelijk sal de Pagter alle Maanden een geregte twalfde part van sijn beloofde Pagt-Penningen in 't ingaan des Maands voor heen / sonder kortinge ofte naklagen op leggen / en an de Stadts Rentemeester betalen; ofte anders een genoegsame Borge voor de betalinge stellen / ofte dat by ontstentnisse van dien / de Kraane tot des Pagters laste en schade opgehangen en van nieuws verpagt sal worden.

XXXIX.

Ingevalle de Pagter in gebreke mogte blijven de beloofde Penningen volgens vorige Articulen op te brengen / sal de Stadts Rentemeester gehouden sijn daar voor te responderen, en sonder eenige exceptie comprabel wesen / des dat deselve by desen Ge-authoriseert wordt om de Defaillanten wegens haar Restant prompt te doen Exexuteren, en des noods zijnde na sijn goetdunken tegens deselve met Corporele Apprehentie, en andere Arbitraire Straffe te Procederen.

Aldus gerevideert en gearresteert

Groningae in Curia Mercurii den 27. Decembris 1713.
H. Wolthers, vt.

Ter Ordonnantie der H. Heeren voorsz.
W. van Swinderen Secret.

Van voorstaande Kraan-Accijs is voor het anstaande Jaar

Trekker geworden

voor de summa van Car. Gulden /

en heeft tot Borge gestelt

mits nogtans dat de Borge en principale Trekker hun beide ofte een in solidum voor de gehele Pagt-Penningen in conformité deser Provincie Executorialen tot optie des Stads Rentemeesters sullen verobligeert zijn / tot dien einde sig mits desen den Gerigte der H. Heeren Borgemeesteren ende Raadt submitterende, oirkonde der H. Heeren Gecommitteerden, Pagter en Borge onderteikeninge.

Actum Groningen den December

*Een deel van de kaart van de stad Groningen van Egbert Haubois.
In het midden de Noorderhaven, met rechts de kraan.*

